

Fatih Bir Fakih: Ebû Abdullah Esed b. Furât b. Sinan (142–213/759–828), Hayatı ve Fıkıh İlmindeki Yeri

Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN

Özet: Esed b. Furât, 142 tarihinde *Harran*'da doğdu. İki yaşında iken *Kayrevân*'a gitti, sonra *Tunus*'a geçti. Orada *İbnü'z-Ziyâd*'dan fıkıh öğrendi, *Muvatta*'ı dinledi. Sonra 142 tarihinde *Medine*'ye giderek *İmam Malik*'ten tekrar *Muvatta*'ı dinledi ve fıkıh dersleri aldı. Sonra *Irak*'a geçerek *Ebû Yusuf* ve *İmam Muhammed* ile buluştu. Onlardan da *Irak Fıkhını* aldı.

İmam Mâlik'in vefatından sonra *Mısır*'a geçti. *Mısır*'da *İmam Mâlik*'in talebesi *İbnü'l-Kâsım*'a sorduğu fıkhi sorulara aldığı cevapları *el-Esediyye* adlı kitaplarda topladı. *El-Esediyye*, *Sahnûn*'un *el-Müdeventü'l-Kübra*'sının aslını oluşturmaktadır.

181 yılında *Kayrevân*'a dönen *Esed* 203 de *Ziyadetullah el-Ağlebî* tarafından *Kayrevân* ve *Kuzey Afrika* kadılığına atandı. 212 de kâdı ve ordu komutanı iken *Sarakosa (Sicilya)* kuşatmasında aldığı yaralardan şehit oldu ve buraya defnedildi.

Anahtar Kelimeler: *Esed b. Furât*, *el-Esediyye*, *el-Müdevene*, *Hanefî*, *Malikî*

The Scribe and Victor: Abu Abd Allah Asad b. Al-Furad b. Sinan (142-213/759-828), His Life and Status on Fiqh

Abstract: Asad ibnu'l-Furad was born at *Harran* in 142. Then, He was moved to *Qayrawan* when he was two years old. After that, He entered *Tunis*; in there he studied fiqh and heard '*al-Muwatta*' from

Ibn al-Ziyad. After that, he travelled to *al-Medina* in 172, and heard *al-Muwatta'* again and studied fiqh lessons from *Imam Malik*. Next, He went to Iraq and met with *Abu Yusuf* and *Imam Muhammad*. He obtained fiqh of Iraq from them.

He traveled to *Egypt* after death of *Malik*. In *Egypt*, he met *Ibn al-Qasim* who is student of *Malik*. He asked him questions on fiqh, and wrote his answer. Then, He collected those answers into books which were called *al-Asadiyya*. The *al-Asadiyya* was the basis for the *al-Mudawwana al-Kubra* of *Sahnun*.

Then, He returned to *Qayrawan* in 181. *Asad* was appointed as a qadi of *Qayrawan* and *North Africa* by *Ziyadatullah al-Aghlabi* in 203. He died of his wounds during the siege of *Syracuse (Sicily)* while he was the qadi and commander of the army in 212, and was buried there.

Key words: *Asad b. al-Furad*, *al-Asadiyya*, *al-Mudawwana*, *Hanafi*, *Maliki*

1. Esed b. Furât'ın Hayatı

İslam Hukuk tarihinde pek çok İslam Hukukçusu yetişmiştir. Bunlar arasında Esed b. Furât hem hukukçu hem de komutan olma kimliğiyle öne çıkmaktadır. Ayrıca fıkıh ilminde *Medine* (Malikî) ekolü ile *Irak* (Hanefî) ekolünü şahsında birleştirmiş fakih bir kişidir. İlme olan aşkı küçük yaşlardan itibaren onu seyahatlere çıkarmış, devrinin büyük hukukçularından istifade etmiştir. Kadılık makamına ulaşan ilmî bir kişiliğe rağmen savaş meydanlarından kaçmamış, kahraman bir komutan olarak cihat meydanında şehit olmuştur.

1.1. İsmi, Künyesi ve Kabilesi:

Biyografi ve tarih kitaplarında tam adı, *Esed b. Furât b. Sinân* olarak geçmektedir. Künyesi "*Ebu Abdillah*"tır. Kadılık yaptığı yer olan *Kayrevân'a* nispetle "*el-Kayrevânî*" künyesi ile meşhur olmakla birlikte, doğum yeri olan *Harran'a* nispeten "*el-Harrânî*" ve ömrünün çoğunu geçirdiği *Kuzey-Batı Afrika'ya (Mağrip)* nispet edilerek "*el-Mağribî*" olarak da bilinir. Arap kabilelerinden *Benî Süleym b. Kays*'ın mevlâsıdır.¹ Buradan hareketle aslen Arap olmadıkları

¹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs* (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1414/1994), I, 254; Kâdi Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî, *Tertîbü' medârik ve FTakrîbü'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-

dedelerinin esir veya köle olarak Arap yarım adasına geldiği ve sonradan serbest bırakıldıkları söylenilebilir.

1.2. Ailesi

Köken olarak *Horasân-Nişâbûr*'ludur.² Babası *Furât*, Abbasi halifesi *Ebû Cafer Mansûr* tarafından *'İfrîkiye*³ yöresine gönderilen *Muhammed b Eş'as el-Huzâî* komutasındaki Horasan ordusunda askerdi.⁴ Kaynaklarda dedesinin adının *Sinân* olmasından başka, büyük dedeleri ve soyu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Künyesinin *Ebû Abdillâh* olmasından hareketle *Abdullah* isimli bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu oğlu dışında babasının yanından hiç ayrılmayan onun gibi ilme düşkün *Esmâ* isimli bir kızı bulunmaktadır.

Aynı zamanda babası gibi fakih olan *Esmâ b. Esed b. Furât*, babasının öğrencilerinden ve ondan sonra *Kayrevân* kadısı ve Hanefilerin imamı olan *Muhammed b. Ebi'l-Cevâd el-Mutezilî* (ö. 250/864) ile evlenmiştir.⁵

1.3. Doğumu ve Seyahatleri

Doğum yerinin *Harran* olduğu kesin olarak bilinmekle birlikte, doğum tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Hicri 142 (759) tarihi genel kabul görünürken,⁶ 140, 143, 144 veya 145 tarihleri de

ilmiyye, 1418/1998), I, 270; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hasen b. Ali b. el-Hatîb İbn Kunfüz el-Kusantîni, *el-Vefayât* (Beyrut: Dârül-afâki'l-cedîde, 1403/1983), 164; Ali b. Hibetullâh Ebî Nasr b. Mâkûlâ, *el-İkmâl* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1411/1990), IV, 454; Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmî'n-nübelâ* (Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1402/1982), X, 225.

² Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 254.

³ **'İfrîkiye**: Günümüzde Libya, Tunus ve Cezayir'in doğu kısımlarını içine alan Kuzey Afrika yöresi (bkz. Hüseyin Mu'nis, *Atlas Târîhü'l-İslâm* (Kahire: ez-Zehrâ li'l-i'lâm el-Arabî, 1407/1998), 158-160).

⁴ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed el-Ensârî el-Üseydî ed-Debbâğ, *Meâlimü'l-îmân fi ma'rifeti ehli'l-Kayrevân [İkmâl ve Talik: Ebü'l-Fadl Ebü'l-Kâsım b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî]* (Mısır: Mektebetü'l-hancî, 1972), II, 3, 4; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekr el-Kudâî İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (Kahire Dârü'l-meârif, 1985), II, 380; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn* (Kahire Dârü'l-fercânî, tsz.), 226; Ali Bakkal, *Harran Okulu* (İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, tsz.), 255.

⁵ Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 13, 148, 220.

⁶ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 254; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 380; İbn Kunfüz, *el-Vefayât*, 164; Hayrüddin b. Mahmud ez-Zirikli, *A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2006), I, 298; *"Esed"*, İslam Ansiklopedisi, (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 2001), IV, 24.

verilmektedir.⁷

İki yaşında iken babası ile birlikte ordu içinde *Kayrevân'a* geldi ve burada beş yıl kaldı. Sonra *Tunus'a* geçti ve orada yaklaşık dokuz yılını geçirdi. 18. yaşına geldiğinde *Becrede'de*⁸ temel dini ilimleri öğrendi ve Kur'anı ezberledi.⁹

1.4. Tahsil Hayatı

İlim tahsiline ilk olarak *Ali b. Ziyâd el-Absî'nin* (ö.183/799) yanında başladı. Ondan *Muvatta'ı* dinledi ve Malikî fikhını öğrendi. 172 senesinde Medine'ye geçerek *İmam Malik'in* (ö. 179/795) ders halkasına katıldı. Ona tekrar *Muvatta'ı* okudu. Onun yanında bir süre kaldı, ilminden istifade etti, hatta *İmam Malik'i* bıktırarak derecede fikhî konular hakkında sorular sorduğu, görüşlerini öğrenmek istediği rivayet edilir. Sonra hocasının teşvik ve tavsiyesi üzerine Irak bölgesine geçerek, *İmam Ebu Hanife'nin* öğrencilerinden *Ebû Yûsuf* (ö.182/798), *Esed b. Amr el-Becelî* (ö. 190/806) ve *Muhammed b. Hasan'ın* (ö.189/804) derslerine katıldı.¹⁰ Burada hadis rivayet etti, *Ebû Yûsuf* ondan *Muvatta'ı* dinledi.¹¹ Ayrıca rey ashabı ile görüş alışverişinde bulundu, onların fikhî görüşlerini dinledi. Hanefî mezhebinin esaslarını öğrendi. *İmam Malik'in* vefatından sonra öğrencilerinden istifade etmek üzere *Mısır'a* geçti. Irak'ta derlemiş olduğu Hanefî fikhına ait görüşleri *İbnü'l-Kâsım'a* (ö. 181/806) sordu, ondan aldığı bilgiler ile önceki birikimlerini toparlayarak Malikî ve

⁷ Zehebî, *Siyer*, X, 225; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV, 455; Tenûhî, *Meâlim'ül-İmân*, 26; Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikîyye* (Kahire: Mabaatü's-selefiyye, 1349), I, 62; Cengiz Kallek, "Esed b. Furat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(İstanbul: Divantaş, 1995), XI, 366; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 254.

⁸ Nehir olarak **Becrede**: Cezayir'e bağlı Kustantiniye yakınlarında doğup, batıdan doğuya doğru akarak *Gâru'l-Milh* yakınlarında Akdeniz'e dökülen nehrin adıdır. Bu nehre bağlı birçok kol ve üzerinde üç gölcük vardır. (Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, II, 186). Yerleşim yeri olarak Tunus'ta bu nehir kıyısında bir vadide kurulan, Roma döneminde *Bagrada* olarak isimlendirilen şehrin adıdır. Günümüzde, Ba'nın Mim'e kalb edilmesiyle *Mecrede* olarak isimlendirilmektedir. (Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 381; Tenûhî, *Meâlim'ül-imân*, 4).

⁹ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 381; Tenûhî, *Meâlim'ül-imân*, 4; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 117; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 255;

¹⁰ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; İbn Kunfûz, *el-Vefayât*, 164; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 118; Cengiz Kallek, *Esed b. Furat*, DİA, XI, 366.

¹¹ Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 270; Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, I, 62.

Hanefî fıkhnı mezcettiği “*el-Esediye*” isimli kitabını tasnif etti. Eserin yazımını tamamladıktan sonra 181 yılında *Kayrevân*’a döndü. Hadiste imamlığı, fıkhıta mahareti ve diğer ilimlere olan hâkimiyeti her tarafa yayıldı. ¹² Ders halkasına katılan pek çok kimse ondan *Muvatta* ile birlikte, *el-Esediyye*’yi dinledi.¹³

1.5. *Kayrevân ve Kuzey Afrika Kadılığı*

Mısır’dan dönen Esed, *Kayrevân*’da kendisini ilmi faaliyetlere verdi, pek çok talebe yetiştirdi. Şöhreti her tarafa yayıldı. *Kuzey Afrika*’da dönemin en büyük âlimi oldu. Bu ilmî konumu ve etkisinden dolayı 203 veya 204 senesinde *Ziyadetullah b. İbrahim b. Ağleb* tarafından başkent *Kayrevân* ve *Kuzey Afrika* kadılığı ile görevlendirildi.¹⁴ Esed, bu göreve getirildiğinde, *Ebû Muhriz el-Kinânî* de (ö. 214/829) görevinin başındaydı. O zamana kadar bir bölgede iki kadının aynı anda görevlendirildiği görülmemiştir. ¹⁵ Bu durum *Ebû Muhriz*’in gücüne gitti,¹⁶ ancak Esed’in otoritesi, şöhretinden dolayı bir şey diyemedi, aralarındaki soğukluk ve rekabet kadılık görevleri süresince de devam etti.¹⁷

Bu görev süresince *Ebû Muhriz*’in ilmi birikime karşın, Esed’in ona göre daha cesur ve tarafsız olduğu rivayet edilir. Kadılık görevleri sırasında *Mansûr et-Tunbüzi*, *Ziyâdetullah*’a karşı ayaklandı (194-208/810-824). *Kuzey Afrika* ve *Kayrevân*’ı ele geçirdi, *Kasr-ı Kadim*’i kuşattı. Halkın ve ulemanın desteğini arkasına almak isteyen *Mansûr*, Esed ve *Ebû Muhriz*’i yanına çağırarak “*bu kötü adam Müslümanlara zulmetti*” dedi, kendisine yardımcı olmalarını istedi. Ondan ve askerlerinden korkan *Ebû Muhriz* “*evet, Yahudi ve Hristiyanlara da zulmetti*” diyerek ona katıldı. Esed ise “*bundan önce siz kardeş (birbirinize yardımcı) idiniz. Şimdi de öylesiniz. O zaman size ve ona karşı nasıl tarafsız kalıyorsak bu günde ona karşı tarafsız olmamız gerekir*”

¹² İbn Kunfüz, *el-Vefayât*, 164.

¹³ Mâlikî, *Riyâdü’-n-nufûs*, I, 255.

¹⁴ Mâlikî, *Riyâdü’-n-nufûs*, I, 255; İbnü’l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 381; Kadı İyaz, *Tertîbü’l-medârik*, I, 276; İbn Kunfüz, *el-Vefayât*, 164; Zirikli, *A’lâm*, I, 298; Huseyin Mu’nis, *Me’âlimu târihi’l-Mağrib ve’l-Endülüs* (Kahire: Dârü’r-reşâd, 2004), 101; Muhammed Mahlûf, *Şecertü’-n-nûr*, I, 62; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 259.

¹⁵ Maliki, *Riyâdü’-n-nufûs*, I, 269; Tenûhî, *Meâlim’ül-İmân*, 19; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 120; Esed, *İA*, IV, 24.

¹⁶ İbn ‘İzârî el-Merâküşiy, *el-Beyânü’l-muğrib fî ahhâri Endülüs ve’l-mağrib* (Beyrut: Dârü’s-sekâfe, 1983), I, 97.

¹⁷ Bkz. Kadı İyaz, *Tertîbü’l-medârik*, I, 278.

diyerek onu reddetti. Bu söz üzerine *Mansûr*'un yanındaki askerlerden bazıları ona saldırdı ve zarar verdi. Karşılaştıkları bu tavır ve saldırı sonrası hayatlarından endişe ederek evlerine döndüler. Bir süre sonra *Mansûr* yenildi, yönetim tekrar *Ziyâdetullah*'a geçti.¹⁸

Görevleri sırasında *Ziyâdetullah* her konuda onların görüşlerini alırdı. Hatta askeri konularda dahi onlara danıştırdı. Bu istişarelerde *Ebû Muhriz*, biraz beklemeyi, duruma göre hareket etmeyi tercih ederken Esed uzak görüşü ve ince düşüncesi ile farklı çözüm yolları üretmiştir.¹⁹

Esed b. Furât *Kayrevân*'daki bu görevine komutan olarak atanmasına kadar devam etmiştir.

1.6. Sicilya Adasının Fethinde Komutan Olarak Yer Alması

Sicilya adasındaki iç karıklıklardan yararlanarak buranın fethini düşünen *Ziyâdetullah* asker toplamaya başladı. Buranın fethinde yer alacak ordunun ve donanmanın komutanlığına daha çok fikhî ile meşhur olan Esed b. Furât'ı getirdi. Çünkü *Ziyâdetullah*, kendisine karşı birçok kez isyan etmiş, farklı bölgelerden toplanan askerlerle oluşan bu orduya ve komutanlara güvenmiyor, ulemanın Sicilyalılarla yapılan anlaşmayı bozmasına karşı tepkisinden de çekiniyordu.²⁰

İlk başlarda Esed, tenzil-i rütbe olarak değerlendirdiği bu görevi kabul etmek istemedi. *Ziyâdetullah*'a "Allah Emirini durumunu ıslah etsin. Bunca yıl Allah'ın helal ve haramı ile hükmettikten sonra beni azlediyorsun, komutanlıkla görevlendiriyorsun" diyerek karşı çıktı. *Ziyâdetullah* ise "Ben seni kadılık görevinden azletmedim. Aksine komutanlık görevini de verdim. O kadılıktan daha şereflidir. Kadılık makamını da devam ettirdim, sen hem kadı hem de komutansın" dedi. Bu açıklama üzerine görevi kabul etti. Esed'in kadılık görevine atanmasıyla yaşanan ilk, burada da yaşandı. O zamana kadar Afrika yöresinde hiç kimsede hem kadılık hem de komutanlık görevi bir arada bulunmamıştı. Bu atanmadan sonra Esed, hem kadı, hem de komutan olarak görev yaptı.²¹ Esed'in ordunun başına geçmesiyle

¹⁸ Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 270; Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 278; Tenûhî, *Meâlim'ül-imân*, 20-21; İbn 'İzârî, *el-Beyân*, I, 98-100.

¹⁹ Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 271.

²⁰ Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255, 271; İbn 'İzârî, *el-Beyân*, I, 102.

²¹ Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 271; Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 276; Tenûhî, *Meâlim'ül-*

Arap, Berberî ve Endülüslülerden, avam halktan ve eşraftan pek çok kimse orduya katıldı. Hatta İlim ve basiret sahibi kimseler de destek vererek bu seferde yer aldılar.²²

212 tarihinde, ordunun başında 70 yaşında bir komutan olarak geçen Esed, *Sakaliye/Sicilya* adasına sefer düzenledi. Adayı karadan ve denizden kuşattı, buraları elinde tutan Bizans'a bağlı Rumlarla savaştı. Pek çok ganimet ve esir elde etti.²³ Cesareti ve atılganlığı, komutanlığı sırasında savaşta da kendisini göstermiştir. Sefer sırasında ordusunu devamlı teşvik ederek moral vermiş, askerlerini savaşa cesaretlendirmiş ve kendisine bağlı asker sayısı elli bin kişi olmasına rağmen yüz bin kişilik düşman askeriyle savaşp zafer kazanmıştır. Muharebe esnasında, elinde sancakla Yasin suresini okuyarak ordusunu hücumla kaldırdığı ve zafer kazandığını nakledilmiştir.²⁴

Esed, aslen bir asker olmamakla birlikte kısa zamanda askerliği ve savaş taktiklerini öğrenmiş bulunuyordu. Onun bir komutan olarak temel özelliklerinden biri de, yönetimindeki işleri son derece düzenli ve akıllı bir şekilde idare etmesiydi. Onun akılcı bir düzene sahip olmasında uzun yıllar re'yi de kullanarak fıkıh tahsili yapmış olmasının büyük rolü vardır.²⁵

Çetin geçen bu seferde yaşanan çatışmalarda kahramanlık göstererek büyük başarılar elde etti. *Mazra*, *Agreghenta* ve adanın ortasında yer alan *Castrogiovanni (Enna)* onun komutasında fethedildi. Sonra adanın başkenti konumundaki *Sarakosa*'ya yöneldi ve burayı kuşattı.²⁶

1.7. Ölümü

Çok zorlu şartlarda gerçekleşen *Sarakosa* muhasarasında bir hücum esnasında yaralandı. Bu yaralanma sonucunda veya diğer bir rivayette uzun süren kuşatma sırasında otaya çıkan ve çok sayıda

imân, 22; Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 366.

²² İbn 'İzârî, *el-Beyân*, I, 102; Abdülaziz es-Seâlibî, *Târîhü Şimâli İfrikâyâ* (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1410/1990), 221; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 121.

²³ İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 381; İbn 'İzârî, *el-Beyân*, I, 103.

²⁴ Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 277; Tenûhî, *Meâlimü'l-ıman*, II, 23; Zehebî, *Siyer*, X, 228; Ebü'l-Hasen Ali b. Abdullah b. Muhammed en-Nübâhî el-Cüzâmî, *Târîhü'l-kudâti'l-Endülüüs* (Beyrut: tsz.), 54.

²⁵ Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 265.

²⁶ Huseyin Mu'nis, *Me'âlimü Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüüs*, 102.

Müslümanın ölmesine neden olan taun (veba) salgında rahatsızlanarak 213 (828) yılı Rebûlâhir ayında şehit oldu. Na'şı surlara yakın bir yere defnedildi. Kabri ve mescidi oradadır.²⁷

Esed'in kumandasında başlatılan bu seferler sürdürülerek yetmiş seksen yıl içinde Sicilya ve Malta adalarının tamamı alınmış, Fransa, Sardunya ve Korsika sahilleri tehdit edilmeye başlanmıştır.²⁸ Bunun neticesinde Müslümanlar uzun süre orta Akdeniz'i ellerinde tutmuşlar, deniz ticaret yolları üzerinde söz sahibi olmuşlardır.

2. Esed b. Furat'ın Fıkıh İlmindeki Yeri

Esed, küçük yaşlarda başladığı ilim tahsilini Kuran öğreniminden hemen sonra Hadis ve Fıkıh eğitimi olarak sürdürmüştür. Hadiste İmam sayılabilecek bir noktaya gelirken, başta *İmam Malik* ve Irak ashabından istifade ettiği bilgilerle Fıkıh ilminde de müçtehit sayılabilecek bir konuma gelmiştir. Döneminde ehli hadis ve ehli rey olarak isimlendirilen Mısır ve Irak ekollerine hâkim olmuş, böylece Hanefî ve Malikî mezheplerinin bilgisine de sahip olmuştur.²⁹ Bu durum, mensup olduğu mezhep konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Malikî mezhebine mensup olduğunu söyleyenler yanında re'yi çok kullanmasından Hanefî mezhebine geçtiğini düşünenler de bulunmaktadır.³⁰ Önce Malikî iken Irak'a gidince Hanefî mezhebine yakın olduğu, İmam Malik'in ölümüyle tekrar Malikî mezhebine döndüğü ancak bazı usul ve furu konularında Hanefî mezhebinin izlerinin kaldığını düşünenler de vardır.³¹ Meşhur olan *Medine* ve *Irak* âlimlerinden birçok kimse ile görüşmüş, görüşlerini çok iyi öğrenmiş, böylece geniş bir fikhî birikime sahip olduğu için, kendisine göre doğru olanla amel etmiş,

²⁷ Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 278; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle*, II, 381; Kadı İbrahim b. Nüreddîn İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcül-mühezzeb fî ma'rifeti a'yânî ulemâi'l-mezheb* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1417/1996), 162; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV, 455; İbn Kunfuz, *el-Vefayât*, 165; Zehebî, *Siyer*, X, 227-228; Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâü ebnâi'z-Zemân* (Beyrut: Dâru Sâdır, tsz.), III, 182; Zirikli, *A'lâm*, I, 298; Huseyin Mu'nis, *Me'âlimü Târihi'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, 102; İbn 'Izârî, *el-Beyân*, I, 104; Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 25; Seâlibî, *Târih*; 222; *Esed*, İA, IV, 24.

²⁸ Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 367.

²⁹ Muhammed Ebû Zehra, *Malik hayatühü ve asrühü-ârâühü ve fikhühü* (Beyrut: Dâru'l-fikr'ül-Arabî, tsz.), 213.

³⁰ Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 5.

³¹ Abdurrahman İbn Haldun, *el-Mukaddime* (Magrib: Dâru'l-beyda, 2005), III, 9; Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, I, 62.

mezhep taassubu ile davranmamıştır.³²

İlmi faaliyetleri esnasında Fıkıh derslerinin yanı sıra Hadis rivayet etmiş, Kur'anı tefsir etmiş, tefsir metinlerini okutmuş, Kelam konularında insanları aydınlatmış vaz ve nasihatte bulunmuştur.³³ Sika bir ravi olan Esed, selef inancına sahipti, sünneti yaşardı, sonradan ortaya çıkan Kur'an'ın mahlûk olması gibi konulara meylectmemiş, bu gibi konulara şiddetle karşı çıkmıştır.³⁴

2.1. Hocaları ve İlmi Seyahatleri

İlk hocası *Ali b. Ziyâd el-Absî et-Tûnusî*'dir. Ondan temel İslami ilimleri öğrendi, Malikî fikhını aldı ve *Muvatta'ı* ezberledi.³⁵ Daha sonra kaynağından hadis öğrenmek ve fıkhi bilgisini arttırmak için Medine'ye gitti.

Medine *İmam Malik*'ten ders aldı, *Muvatta'ı* tekrar dinledi. Ondan Hadis rivayeti yanında fıkhi bilgiler de aldı. Hocasına her konuda sorular sorar, görüşlerini öğrenmek isterdi. Hocası onun bu merakını ve arzusunu kırmamış, ona diğer talebelerinden farklı davranmış, sorularını cevapsız bırakmamıştır. Hatta ona özel bir zaman ayırmış, bu süre zarfında hocasına aklına takılan konular yanında arkadaşlarının verdiği soruları da sormuştur.³⁶ *İmam Malik* ise usulü, sünnete bağlılığı ve hadis rivayetine gösterdiği itina gereği fazla rivayetten kaçınır, talebelerinden gelen sorulara uzun süre düşünüp tatmin olduktan sonra cevap verirdi. Emin olmadığı konular hakkında fetva vermez, özellikle gerçekleşmemiş, farazi konularla ilgili sorulara cevap vermezdi. Daha fazlasını isteyen öğrencisine vakit ayıramayan *İmam Malik*, usulüne de ters düştüğü için ona Irak'a gitmesini tavsiye etmiştir.³⁷ Bu tavsiye ve arkadaşlarının teşviki üzerine kafasındaki sorulara cevap bulmak, fıkhi birikimini arttırmak, ehli rey ile tanışıp, Hanefi fikhını öğrenmek üzere Irak'a gitmeye karar verdi.

Arkadaşları *Hâris b. Esed el-Kafesî* ve *Gâlib b. Mehdî es-Sıhrî* ile

³² Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 16.

³³ Malikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 264.

³⁴ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 275; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-mühezzeb*, 161.

³⁵ Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 226; Zehebi, *Siyer*, X, 225.

³⁶ Tenûhî, *Meâlimü'l-îman*, II, 6.

³⁷ Mâlikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 270; Tenûhî, *Meâlimü'l-îman*, II, 5; İbn Ferhûn *ed-Dîbâcü'l-mühezzeb*, 161; Muhammed Mahfuz, *Terâcimü'l-müellifîne't-Tunisiyyîn* (Beirut: tsz.), IV, 17.

vedalaşmak için *İmam Malik*'in yanına çıktıklarında iki arkadaşına tavsiyeden sonra ona dönerek “*Sana takvâyı, Kur'an'ı ve bu ümmete nasihat etmeni tavsiye ediyorum*” demiştir. Onun azmini takdir eden *İbn'ül-Kâsım* ise “*Allahtan korkmanı, Kuran'ı ve bu ilmi yaymanı tavsiye ediyorum*” demiştir.³⁸ Bu tavsiyeler onun, ilim öğrenme ve yayma konusundaki azmini ve hocalarının yanındaki yerini açıkça göstermektedir.

Irak bölgesine gelen *Esed*, *Kûfe*'de *İmam Ebû Yusuf* ve *İmam Muhammed*'in derslerine katıldı. Ayrıca *Cerîr b. Abdulhamid ed-Dabbî* (ö. 188/804)³⁹, *Yahya b. Zekeriyya b. Ebî Zaîde* (ö. 183/799)⁴⁰, *Esed b. Amr el-Bücelî* (ö. 190/806), *Huşeym b. Beşîr* (ö. 183/799) ve *Ebû Bekr b. Ayyâş* (ö. 194/809) gibi âlimlerden de fıkıh, hadis ve kıraat dersleri aldı. Onlardan özellikle Hanefî mezhebinin esaslarını öğrendi. Onlarla fıkhi tartışmalara girdi, aynı zamanda onlara *İmam Malik*'in fıkhi görüşlerini ve *Muvatta*'ı da rivayet etti.⁴¹

Hadis birikimi ile yaptığı ilmi tartışmalarda sorulara verdiği cevaplarla diğer talebelerden farklı yönleri ortaya çıkan *Esed*, hocalarının gözüne girmiş ve onların takdirini kazanmıştır. Özellikle *İmam Muhammed* onu her türlü maddi ve manevi yönden desteklemiş, onu himayesine almıştır. Hatta onunla birlikte *Hacca* gitmeyi teklif etmiş, *Esed* ise *Irak*'ta kalıp fıkıh ilmini arttırmak istediğinden bu teklife sıcak bakmamıştır. Ancak arkadaşlarının teşvikiyle kabul etmiş ve *İmam Muhammed*'le *Mekke*'ye gitmiştir. Bu yolculuk, *İmam Muhammed*'le olan yakınlık ve samimiyetlerini arttırmış, gündüz yapılan dersler dışında, geceleri de evinde tek başına buluşarak ondan daha fazla istifade etmesine katkı sağlamıştır.⁴² *İmam Malik*'in vefat haberi gelinceye kadar onun yanında kalmış, görüşlerini yazmış, bilgisinden istifade etmiştir.

Irakta Hanefî mezhebine meyleden *Esed*, *Malik b. Enes*'in ölümü üzerine burada yaşanan hüznü görünce tekrar eski mezhebine sarıldı.

³⁸ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 257; Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 271; Tenûhî, *Meâlimü'l-îman*, II, 6;

³⁹ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV, 455.

⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, X, 225.

⁴¹ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 271, 468; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, II, 4; İbn Ferhûn *ed-Dîbâcü'l-mühezzeb*, 161; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 17; Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, I, 62; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 255.

⁴² Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 258; Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 271-272; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 8, 9.

İmam Malik'in vefatıyla ondan yeterince istifade edemediği kanaatine varan Esed, onun ileri gelen öğrencilerinden faydalanmak için Mısır'a gitti.⁴³ Burada Abdurrahman ibnü'l-Kâsım el-Utekî (ö. 191/806), Abdullah b. Vehb (ö. 197/813), Eşheb b. Abdilazîz el-Kaysî (ö. 204/820) ve el-Müseyyeb b. Şerîk/Şüreyk (ö. 186/802) gibi Malikî imamlarıyla görüştü, onların derslerine katıldı, fikhî konularda görüşlerini dinledi.⁴⁴ Özellikle ders halkasına katıldığı kimseler arasında Medine'de İmam Mâlik'in derslerine devam ederken tanıştığı İbnü'l-Kâsım'ın yeri farklıdır. Esed'in "Küçük Mâlik" olarak isimlendirdiği İbnü'l-Kâsım'ın yanında İmam Mâlik'in derslerinde tuttuğu notlardan oluşan üç yüz dört cilt (cüz) büyüklüğünde fıkıh derlemeleri bulunduğu ve yine ondan dinlediği yirmi kitap bulunduğu rivayet edilir.⁴⁵ Esed, onun yanında bir süre kalmış ve yaptığı müzakereler sonunda tuttuğu notlarla Mâlikî ve Hanefî fikhını karşılaştırdığı *el-Esediyye* isimli geniş hacimli eserini yazmıştır.⁴⁶

2.2. Talebeleri

İslâmî ilimlerdeki derinliği ve konulara farklı bakış açıları geliştirmesi ile tanınan Esed'in İslam ülkesinin her tarafından, özellikle Kuzey Afrika yöresinden talebeleri olmuştur. Kendisi ilim öğrenmek için yapmış olduğu seyahatler sırasında dahi bulunduğu yerlerde dersler vermiş, birçok kimse onun ilminden istifade etmiştir. Başta *el-muvatta* olmak üzere Hadis rivayeti ve *el-Esediyye*'den yapmış olduğu fıkıh dersleri yanı sıra tefsir, beyân ve belâgat gibi edebî ilimleri de okutmuştur. Ders halkasına katılanlar arasında "Sahnûn" lakabı ile meşhur olan Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî (ö. 240/854) ve kızı Esmâ b. Esed b. Furât ön plana çıkmaktadır.

Sahnûn, Malikî fikhında önemli bir yere sahiptir. Hocasından sonra *Kayrevân* kadılığı da yapmıştır. Hocası Esed'in "el-Esediyye" adlı eserini yeniden tasnif etmiş, konularına ayırmış ve İmam Malik'in bazı görüşleri ile biraz da hadis ekleyerek *el-Müdevoene* isimli eseri oluşturmuştur. Bu eser İbnü'l-Kâsım'ın da desteğiyle Kuzey Afrika ve Mağrib'de büyük bir beğeni kazanmış ve Maliki mezhebinin yayılmasına sebep olmuştur. *El-Müdevenetu'l-kübra* ismi ile meşhur

⁴³ Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *et-Tabakâtü'l-Fukahâ*, (Beyrut: Dârü'r-râid el-Arabî, 1970), 155.

⁴⁴ Malikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 261; Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 272; Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 366; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 256.

⁴⁵ Kadı İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 434.

⁴⁶ Malikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 255; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, 164.

bu eser, *Sahnûn*'un Malikî mezhebinde önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır.⁴⁷

Kızı Esmâ ise yüksek ahlakı, almış olduğu edep, terbiye, faziletli kişiliği yanı sıra hadis rivayeti ve Hanefî mezhebindeki fıkıh bilgisi ile meşhur olmuştur. Babasından başka bir kimseden ders almamıştır. Daima onun yanında ilim meclislerinde bulunur, tartışmalara katılır, evde yalnız kalınca da babasına sorular sorarak ilmini arttırırdı.⁴⁸ Eğitim öğretim ile uğraşır, zamanındaki kadınlara fıkıh dersleri verirdi. Vefat edinceye kadar kendisi gibi ilim sahibi olan *Sahnûn*'un kızı *Hadice b. Sahnun* (ö. 270/883) ile devamlı bir rekabet içinde bulunmuşlardır.⁴⁹

Ayrıca Esed, aralarında *Ebû Sinân Zeyd b. Sinân el-Esedî, Muhammed b. Kadîm, Süleyman b. İmrân, Muhammed b. Vehb, Ma'mer b. Mansûr, İbn Minhâl, Ebü'l-Fazl Abbâs es-Sidrî, Ali b. Kesîr* gibi âlimlerinde bulunduğu pek çok talebe yetiştirmiştir.⁵⁰

2.3. *El-Esediyye* isimli Eseri

Esed'in fıkıh sahasındaki konumunu açıkça ortaya koyan en önemli işaret *el-Esediyye* isimli eseridir. Özellikle Malikî fıkına ait görüşlerin yer aldığı bu eser, yaşadığı dönemde çok meşhur oldu, tanınmasını sağladı. Hatta Esed'i, *Kuzey Afrika*'nın en büyük âlimi konumuna yükseltti. Bu ilmi kariyeri ve şöhreti sonrasında dönemin idarecilerinin dikkatini çekti, sonuçta *Kayrevân* kadılığı görevini üstlendi.⁵¹

Bu eserinde Esed, Irak fıkıhı ile Malikî fıkını birleştirmek istemiştir. Irak fıkındaki meselelerin bir kısmı gerçekleşmiş olaylara uygundur, ancak çoğunluğu vakiadan uzak olmayan farazi konulardan ibarettir.⁵² Irak'ta *Ebû Hanîfe*'nin talebelerinden aldığı görüşlerini ve yanında getirdiği eserlerini, *Mısır*'da görüştüğü *İmam Malik*'in talebelerine arz etti. Bu konularda onların görüşlerini sordu. *İbn Vehb* ve *Eşheb* bildikleri rivayetleri nakletmekle yetinip onunla

⁴⁷ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 273-274; Malikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 266; Tenûhî, *Meâlimu'l-îmân*, II, 15; İbn. Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, 181.

⁴⁸ Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 220.

⁴⁹ Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 226.

⁵⁰ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 275; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 119; Ali Bakka, *Harran Okulu*, 258.

⁵¹ Huseyin Mu'nis, *Me'âlimu târihi'l-Mağrib ve'l-Endülüüs*, 101.

⁵² Ebû Zehra, *İmam Malik*, 222.

farazi konularda münazaraya girmediler. Onları bırakıp, *İbnü'l-Kasım*'a yönelen Esed, ondan *İmam Malik*'in görüşleri yanında *İmam*'ın kaideleriyle çıkardığı kendi içtihatlarını da dinledi.⁵³ Esed, hangi konudan sorduysa *İbnü'l-Kâsım* ona cevap verirdi. Onun bu tavrından rahatsız olmayan *İbnü'l-Kâsım* bir gün ona hitaben “*Ya Mağribî! Daha fazlasını sor, ne sorarsan sor, sana Malik'in o konudaki görüşünü açıklayayım*” dedi. Bunun üzerine Esed, mescitte ayağa kalkarak “*Ey İnsanlar! Malik b. Enes ölmüş ise de, (İbnü'l-Kâsım'ı işaret ederek) İşte size Malik b. Enes*” dedi. Her gün sabah erkenden onun yanına gider, sorularını sorar, *İbnü'l-Kâsım* da cevaplandırır. Bütün bunları atmış kitap (fasikül) halinde topladı ve *el-Esediyye* diye isimlendirdi.⁵⁴ Bu eserde *İmam Malik* ve Malikî fukahasından işittiklerini toplamış, ayrıca Hanefî usulüne göre yorumladığı konuları da eklemiştir.⁵⁵ Otuz altı bin meseleden ibaret olduğu da rivayet edilir.⁵⁶ Esed, Mısır'dan ayrılmak isteyince ilim sahipleri kendisinden bu eseri yazmak istediler ancak o, *el-Esediyye*'yi onlara vermedi. Durumu kadıya şikâyet ettiler. Kadı Esed'e bunun nedenini sorunca “*Bir kişi, bir kişiye sordu, o da cevap verdi. O kişi aranızdadır, benim sorduğum gibi siz de sorun*” dedi. Kadıya yönelip Esed'in peşini bıraktılar. *İbnü'l-Kâsım*'ın ortaya çıkan bu eseri beğendiği, hatta yola çıkan Esed'e bazı şeyler vererek “*Ifrikiye'ye gidince bunları sat. Parasıyla kâğıt al. Kitabı çoğalt ve bana da bir nüsha gönder*” dediği söylenir.⁵⁷

181 (797) yılında *Kayrevan*'a dönen Esed bu eseriyle tanındı. Her yöreden talebeler gelerek bu eseri ondan dinlediler ve yazdılar. Ancak Hadis ekolüne mensup bazı Malikîler, bu kitabın Hicaz fıkhuına hayli uzak olan özelliklerini, *İbnü'l-Kâsım*'ın *İmam Malik*'e nispetinde şek ettiği kavillerdeki zannî siygalara dayanılması ve seleften gelen rivayetlerin terk edilmesini eleştirdiler. Bu eksikliklerin

⁵³ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 272; Şirâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 156; Zehebî, *Siyer*, X, 226; Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, I, 69; Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 366; Ali Hakan Çavuşoğlu, “*el-Müdevenetü'l-Kübrâ*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXI, 470.

⁵⁴ Malikî, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 261; Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 273; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 11-13; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 182; Ali Bakka, *Harran Okulu*, 257.

⁵⁵ Mahfuz, *Terâcim*, IV, 19-20.

⁵⁶ Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 118.

⁵⁷ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 273; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 13-14; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 182-183.

farkına varan devrin diğer fakihî aynı zamanda öğrencisi olan *Sahnûn*, *el-Esedîyye*'nin bir nüshasını elde ederek *İbnü'l-Kâsım*'a tekrar arz etti (188/804). *İbnü'l-Kâsım* daha önce tereddüt ettiği meseleleri yeniden ele alarak bazı düzeltmeler yaptı, İmam'a ait zannî görüşleri çıkartarak kendi ictihadî görüşlerini ekledi. *Sahnûn* bu düzeltmeler ışığında eseri yeniden kaleme aldı, Irak ehline ait görüşleri çıkartarak Medine ehline ait konumuna geri döndürdü. Bu tashihten sonra *İbnü'l-Kâsım*, Esed'e kendi orijinal nüshasını *Sahnûn*'daki bu yeni nüsha ile karşılaştırarak gerekli değişiklikleri yapması için bir mektup yazdı. *Sahnûn*'dan bu nüshayı alan Esed, önce hocasının bu isteğini yerine getirmeyi düşündü, daha sonra dostlarıyla yaptığı istişareler sonrasında söz konusu talebi kabul etmedi. Ehli Irak'a görüşlerin de bulunduğu kendi tedvin ettiği nüshayı yaymaya devam etti. Onun bu tavrından hoşlanmayan *İbnü'l-Kâsım*'ın *el-Esedîyye*'nin rağbet görmemesi için "Allah'ım Esediye'i mübarek kılma! O terk edilmiştir" diye dua ettiği rivayet edilir.⁵⁸ Aslında Esed'in halkası ile *Sahnûn*'un halkası arasında yaşanan bu gerginlik şahsî çekişmenin ötesinde iki farklı fıkıh anlayışının mücadelesi olarak yorumlanmalıdır.⁵⁹

Sahnûn, tashih edilmiş bu nüshayı alarak yeniden fıkıh konularına göre sistematik bir tasnife tabi tutmuş, esere çeşitli konularda *İmam Mâlik* ve diğer Malikî fakihlerinin görüşlerini eklemiş, muhtemelen asıl metne yöneltilen eleştirileri de göz önüne alarak üzerinde tereddüt edilen hususları çıkarmış, muhafaza ettiği içtihatları ilave ettiği bazı eser ve hadislerle desteklemiştir. Mezhep içinde *Sahnûn*'un konumuna, *el-Müdevenetü'l-Kübra* adını verdiği bu yeni eserine karşı gösterilen büyük rağbet de eklenince, *el-Esedîyye*'ye gösterilen ilgi müellifinin ölümünden sonra azalmıştır.⁶⁰

El-Esedîyye bir bütün olarak günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak *Sahnûn*, öğretim ve kadılık faaliyetlerinin yanı sıra siyasî ve içtimâî

⁵⁸ Maliki, *Riyâdü'n-nufûs*, I, 262-263; Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 273-274; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 181-182; Zehebi, *Siyer*, X, 226; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 156; Muhammed Mahlûf, *Şecertü'n-nûr*, I, 69-70; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 70, 183 vd.; İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 9-10; Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 366; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 257.

⁵⁹ Ali Hakan Çavuşoğlu, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ*, DİA, XXXI, 470.

⁶⁰ Kadı İyaz, *Tertibü'l-medârik*, I, 274; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 181; Tenûhî, *Meâlim'ül-îmân*, 17; Muhammed Azb, *İmam Sahnûn*, 119, 185; Ebû Zehra, *İmam Malik*, 224; Cengiz Kallek, *Esed b. Furât*, DİA, XI, 366; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 257.

birçok mesele ile uğraştığından yapmış olduğu çalışmasını tamamlayamamış ve eserin bazı bölümleri *el-Esediyye*'de yer aldığı şekliyle kalmıştır. Bu nedenle *El-Müdevvene*'den ayırmak amacıyla bu parçalara *el-Muhtelita* denilmiş ve kaynaklarda *Sahnûn*'un eseri *el-Müdevvene ve'l-Muhtelita* şeklinde adlandırılmıştır.⁶¹

İbnü'l-Kâsım, *Esed* ve *Sahnûn*'un bu faaliyetleri Maliki mezhebinde çığır açmış, tedvinine katkı sağlamış, mezhep içinde kaynak olarak kabul edilen, özellikle buna benzer eserlerin yazımına örnek, temel bir metin oluşturmuştur.

2.4. Maliki Mezhebinin Usulüne ve Tedvinine Katkısı

Muvatta'dan sonra Maliki çevrelerince mezhep içi fikh faaliyetlerin temel kaynağı kabul edilerek “*ümmehât*” veya “*devâvîn*” olarak tabir edilen eserler arasında ilk sırada *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* gelir.⁶² Onun tedvininde dikkati çeken iki önemli nokta bulunmaktadır:

Birincisi: *el-Müdevvene*, Irak fikhında *İmam Muhammed*'in yazdığı kitaplar örnek alınarak yazılmıştır. Zira *el-Müdevvene*, *el-Esediyye*'nin temize çekilmiş halidir. *Esed*, Irak'dan dönerken *Ebû Hanife* ve öğrencilerine ait görüşlerin yazıldığı kitapları beraberinde getirdi. *İmam Muhammed* tarafından tedvin edilen bu kitapları inceleyince, bunların içerdiği meselelere Maliki fikhına göre cevaplar aradı. Irak fikhı, vuku bulmamış meseleleri varsayarak takdiri fikh yolunu takip ederek geliştiği halde, o zamana kadar Maliki fikhı yalnız vaki olan meselelere cevap verir, bu sınırları aşmazdı. Durum böyle olunca, *Esed* b. *Furât*'ın *el-Esediyye* ile başlattığı bu çalışma, Maliki fikhına mezhepleşme aşamasında büyük faydalar sağladı, Maliki fikhına geniş bir ufuk açtı, onu yeni ortaya çıkacak problemlere karşı hazırladı. *İmam Mâlik*'in talebesi *İbnü'l-Kâsım*, *Esed*'in Hanefi metinlerinden yola çıkarak hazırladığı fikh meselelerine öncelikle hocasından rivayet ettiği görüşleriyle cevap verdi, hocasından bir rivayet bulamadığı konularda ise onun halkasında öğrendiği fikh bilgisine ve usule göre ictihad ederek kendi görüşünü söyledi. *Esed* tarafından bir araya getirilen bu cevaplarla *Şeybânî*'nin tasnifine göre düzenlenmiş ve *Tâhir b. Âşûr*'un ifadesiyle “*Iraklı metoda ve Hicazlı*

⁶¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 10; Çavuşoğlu, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, DİA, XXXI, 470.

⁶² Çavuşoğlu, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, DİA, XXXI, 470.

muhtevaya sahip” *el-Esediyye* meydana getirildi.⁶³ Bu görüşler, zamanla donuklaşmadan mezhebe esneklik kazandırdı, ortaya çıkabilecek yeni problemlere karşı hazırladı. Böylece *Medine* fıkıhı, *Irak* fıkıhıyla, Hanefilikle buluşup kaynaştı. Aynı şekilde, *Irak* fıkıhı da, *İmam Muhammed* ve *Esed*’in *Muvatta*’ı rivayet etmesiyle kendilerinde olmayan hadis ve esere muttali olarak *Medine* fıkıhından faydalanmışlardır. Böylece *Malikî* fıkıhı, *Esed b. Furât*’ın bu çalışmasından ve *Sahnûn*’un onun izinden giderek, benzer meseleleri asıllara kıyas ederek, farazî konularda cevaplar hazırlayarak, ortaya çıkan furuu bir kitap altında konulara ayırarak toparlamasından çok istifade etmiştir.⁶⁴

İkincisi: *el-Müdevvene* ve onun temelini oluşturan *el-Esediyye*, *İmam Mâlik*’in kavillerini, talebelerinin görüşlerini ve *İbnü’l-Kâsım*’ın onun usulüne göre cevap verdiği, tahrir ettiği meseleleri içine almıştır. Böylece *Esed*, *İmam*’ın görüşleriyle talebelerinin görüşlerini mukayese ederek ilk olarak, mukayeseli fıkıh (*Fıkhü Mukârin*) çalışması yolunu açmıştır. Yine o, *İmam Mâlik*’in usulüne göre meseleleri istinbat etme yolunu da açmıştır ve böylelikle onlar – adeta- *İmam Mâlik*’e mal edilmiştir. Böylece daha ilk döneminde bu mezhepte tahrir kapısını açılmış demektir. Mezhepte tahrir, önemli bir durum olup onun gelişip büyümesini, hükümlerinin çoğalıp yayılmasını sağlar. Çünkü insanların dînî yaşamında ve toplum olarak muamelelerinde karşılaşacakları problemleri bitip tükenmez, yaşayacakları olaylar ise sonsuzdur. Bu nedenle, mezhebi yayan fukaha, kendilerine gelen her hâdiseye cevap bulmak isterse, imamların usulüne göre tahrir kapısına başvurmak zorundadır. İşte bu temeli *Esed*’in gayreti ile *İbnü’l-Kasım* attı, daha sonra *Sahnûn* ile çalışmalarında da bu usul korundu, ondan sonra gelenler de onlara uydu.⁶⁵

Görüldüğü gibi *Esed b. Furât*’ın *el-Esediyye* ile başlattığı bu faaliyet, ilk fıkıh çalışmalarında tutulan yolu ortaya koyduğu gibi, fıkıh mezheplerinin birbirlerinden nasıl faydalandıkları ve ilk talebelerin hocalarının görüşlerine karşı sergiledikleri tutumları da göstermektedir.

⁶³ Eyyüp Said Kaya, “*Mâlîki mezhebi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXVII, 529.

⁶⁴ Ayrıca bkz. Ebû Zehra, *Mâlîk*, 224.

⁶⁵ Ayrıca bkz. Ebû Zehra, *Mâlîk*, 225.

2.6. Kuzey Afrika’da Malikî ve Hanefî Mezheplerinin Yayılmasına Katkısı

Düşünce yapısı bakımından rey ekolüne meyyal olmakla birlikte hadise de çok önem veren Esed, şahsında Malikî ve Hanefî fikhını birleştirmiş bir kişidir. Bulunduğu *Kuzey Afrika* yöresinde özellikle Malikî mezhebi ve talebeleri hâkim durumda idiler. Az da olsa diğer mezhep müntesipleri de bulunmaktaydı.⁶⁶ Bu ortamda Esed, ilim adamlığı ve Kadılık görevini yaparken *İmam Mâlik*’e olan yakınlığına rağmen her iki mezhebe de eşit mesafede durmaya gayret etmiştir. Mezhep taassubu göstermemiştir. Hatta kendi kızı *Esmâ*, Hanefî mezhebini tercih etmiş, onu bu mezhebin usûl ve fûruuna göre yetiştirmiştir.

Malikî bir çevrede yetişen Esed b. Furât’ın *İmam Mâlik*’e olan sevgi ve saygısı ile görüşlerine olan bağlılığı üst derecedeydi. Bu nedenle Malikî mezhebinin bu bölgede yayılmasında büyük pay sahibi olmuştur.⁶⁷ Bununla birlikte, *Kayrevân*’da Kadılık görevini üstlendiği dönemde sadece Malikîlerin değil, aynı zamanda Hanefîlerin de imamı olmuştur. Kendisine sorulan sorulara her iki mezhebe göre fetva verirdi. Hatta yazılı, mektupla sorulan soruları dahi cevaplardı.⁶⁸ Ancak *İbnü’l-Kâsım*’ın *el-Esediyye*’i red etmesinden sonra *Ebû Hanîfe*’nin kitaplarına ve görüşlerine meylettığı, çevresinde bu mezhebe mensup kişilerin çoğaldığı rivayet edilir.⁶⁹

Kendisinden ilim talep edenlere ağırlıklı olarak Malikî fikhına göre tedvin ettiği *el-Esediyye* isimli eserini okuturken, isteyenlere *Ebu Hanîfe* ve öğrencilerinin eserlerini de okuturdu. Bazen bu kitaplardaki içtihatları *İmam Malik*’in içtihatlarına tercih ettiği de olurdu. *Sahnûn*, *Ma’mer*, *Amr b. Vehb*, *Muhammed b. Kâdim*, *Süleyman b. İmrân* ve *İbnü’l-Minhâl* gibi âlimler bu eserleri ondan dinledi. Böylece Kûfe ekolü Esed sayesinde *Mağrip*te yayılma imkânını buldu,⁷⁰ hatta *Endülü*s sınırlarına kadar ulaştı.⁷¹ Daha sonra yöneticilerin *İmam Malik*’in mezhebini tercih etmeleri, bu mezhep mensuplarını desteklemeleriyle

⁶⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 8.

⁶⁷ Kaya, *Mâlîki mezhebi*, DİA, XXVII, 523.

⁶⁸ Malikî, *Riyâdü’-n-nufûs*, I, 264, 266-267, 268; Tenûhî, *Meâlim’ül-îmân*, 18.

⁶⁹ Kadı İyaz, *Tertîbü’l-Medârik*, I, 274.

⁷⁰ Malikî, *Riyâdü’-n-nufûs*, I, 266; Kadı İyaz, *Tertîbü’l-medârik*, I, 275; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, 258.

⁷¹ Ebû Zehra, *Mâlîki*, 214.

günümüze kadar devam eden süreçte bu mezhep *Kuzey Afrika* yöresine hâkim oldu.

Sonuç

Esed b. Furât, asker bir babanın oğlu olmasına rağmen kendisini ilme vermiş, küçük yaşlardan itibaren ilmî araştırma ve çalışma içinde olmuştur. Bulunduğu bölgedeki hocalardan istifade ettikten sonra, uzun ve çetin yolculuklara katlanarak *Medine, Irak ve Mısır* gibi ilim merkezlerine seyahatler yapmıştır. Bu seyahatlerinde dönemin önde gelen ilim adamlarından *İmam Malik, İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed* ve *Abdurrahman ibnü'l-Kâsım* gibi zirve isimlerden ders almıştır.

Esed b. Furât *İmam Mâlik ve İbnü'l-Kâsım'dan Medine* fikhını, *İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den* ise *Irak* fikhını almıştır. Bu iki fıkıh okulundan ortaya çıkan Malikî ve Hanefî mezheplerinin usul ve furuunu iyice kavramış, şahsında bir araya getirmiştir. Farklı görüş ve akımlara mensup büyük hocalardan ders alıp, onların usullerini öğrenmesi Esed'in ilmî birikimini zenginleştirmiş ve onu tek mezhep usulüne bağlı olarak yetişen birçok ilim adamından ayırmıştır. Bu nedenle kendisinde mezhep taassubunun işaretleri görülmemiştir.

Esed b. Furât'ın özelliklerinden birisi de *Mağrib'de* hem Malikî hem de Hanefî mezhebinin temsilcisi, İmamı olmasıdır. Her iki mezhep mensuplarına dersler vermiş, fikhî konularda yardımcı olmuştur. Sahip olduğu ilmî birikimini *Kayrevân* kadılığı görevinde halka hizmette kullanmış, daha sonra ordu komutanı olarak *Sicilya* seferine katılmış, savaş meydanlarında üstün başarılar göstererek adanın birçok yerini fethettikten sonra, savaş esnasında aldığı yaralar neticesinde şehit olma şerefine ulaşmıştır.

Esed b. Furât'ın fıkıh ilmi açısından değeri, Malikî mezhebinin tedvininde önemli rol oynamasında ortaya çıkar. Esed, Irak fikhını örnek alarak *İbnü'l-Kâsım'a* sorular sormuş, aldığı cevapları kendi adına nispetle anılan *el-Esediyye* adlı eserinde toplamış ve bunları okutmak suretiyle ilmî birikimini öğrencilerine aktarmıştır. Bu eserde Malikî fikhı yanında Hanefî fikhına ait görüşleri de zikrederek adeta iki mezhebi buluşturmuştur. Ayrıca bu eser, Malikî mezhebinde *Muvatta'dan* sonra kaynak kabul edilen, öğrencisi *Sahnûn'un el-*

Müdevvenetu'l-Kübra adlı eserin temelini oluşturmuştur.

Esed b. Furât'ın *el-Esediyye* ile başlattığı bu çalışma, mezhepleşme aşamasında Malikî fıkıhına büyük faydalar sağlamıştır. Malikî fıkıhı yeni ortaya çıkacak problemlere karşı hazırlanmıştır. *İbnü'l-Kasım*, Esed'in sorularına öncelikle hocası *İmam Mâlik*'in görüşleriyle cevap vermiş, hocasının fetvası bulunmayan konularda ise onun usulüne göre icihad etmiştir. Böylece mezhepte usul tespiti ve tahrir kapısı açılmıştır. Ayrıca Esed, bu eserinde *İmam Malik'in* görüşleriyle talebelerinin görüşlerini mukayeseli bir şekilde zikrederek ilk olarak, mukayeseli fıkıh çalışması yolunu da açmıştır.

Kaynaklar

Azb, Muhammed. *İmam Sahnûn*, Kahire: Dârü'l-fercânî, tsz.

Bakkal, Ali. *Harran Okulu*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, tsz.

Ebû Zehra, Muhammed. *Malik hayatühü ve asrühü-ârâühü ve fikhühü*. Beyrut: Dârü'l-fikr'il-Arabî, tsz.

ed-Debbâğ, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed el-Ensârî el-Üseydî (605-696/1208-1296). *Meâlimü'l-îmân fi ma'rifeti ehli'l-Kayrevân [İkmâl ve Talik: Ebü'l-Fadl Ebü'l-Kâsım b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî (ö. 839/1435)]*. Mısır: Mektebetü'l-hancî, 1972.

İbn Ferhûn, Kadı İbrahim b. Nüreddîn (ö. 799/1396). *ed-Dîbâcül-mühezzeb fi ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996.

İbn Haldun, Abdurrahman. *el-Mukaddime*. I-V. Magrib: Dârü'l-beyda, 2005.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekr (608-671/1211-1272). *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâü ebnâi'z-Zemân*. I-VII. Beyrut: Dâru Sâdır, tsz.

İbn 'Izârî el-Merâkûşiy. *el-Beyânu'l-muğrib fi ahbâri Endülüs ve'l-mağrib*. I-IV. Beyrut: Dârü's-sekâfe, 1983.

İbn Kunfûz, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hasen b. Ali b. el-Hatîb el-Kusantînî (ö. 809/1046). *el-Vefayât*. Beyrut: Dârül-afâki'l-cedîde, 1403/1983.

İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullâh Ebî Nasr (ö. 475/1082). *el-İkmâl fi ref'i'l-irtiyâb ani'l-mü'telef ve'l-muhtelef fi'l-esmâi ve'l-künâ ve'l-ensâb*. I-X. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1990.

İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebû Bekr el-Kudâî (595-658/1199-1260). *el-Hulletü's-siyerâ*. I-II. Kahire: Dârü'l-meârif, 1985.

Kâdi İyâz, Ebü'l-Fadl b. Mûsâ el-Yahsûbî. *Tertîbü'medârik ve Takrîbü'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. I-II. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1998.

Mahfuz, Muhammed. *Terâcimü'l-müellifîne't-Tunisiyyîn*, Beyrut: tsz.

Mahlûf, Muhammed b. Muhammed. *Şcertü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikiyye*. I-II. Kahire: Mabaatü's-selefiyye, 1349.

el-Mâlikî, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Riyâdü'n-nufûs*. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1414/1994.

Mu'nis, Huseyin. *Me'âlimu târihi'l-Mağrib ve'l-Endülüus*. Kahire: Dâru'r-reşâd, 2004.

Mu'nis, Hüseyin. *Atlas Târîhü'l-İslâm*, Kahire: ez-Zehrâ li'l-i'lâm el-Arabî, 1407/1998.

en-Nübâhî, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Cüzâmî. *Târîhü'l-kudâti'l-Endülüus*. Beyrut: tsz.

es-Seâlibî, Abdülaziz. *Târîhü Şimâli İfrikya*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1410/1990.

eş-Şîrâzî, Ebû İshâk. *et-Tabakâtü'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'r-râid el-Arabî, 1970.

ez-Zehebî, Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1374). *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. I-XXV. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1402/1982.

ez-Zirikli, Hayrüddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *A'lâm*. I-VIII. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2006.

Ansiklopedi Maddeleri

Çavuşoğlu, Ali Hakan. *"el-Müdevenetü'l-Kübrâ."* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006. XXXI 470-473.

"Esed." İslam Ansiklopedisi. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, 2001.

Kallek, Cengiz. *"Esed b. Furat."* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama ve Ticaret A. Ş. 1995. XI, 366-367.

Kaya, Eyyüp Said. *"Mâliki mezhebi."* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2003. XXVII, 519-535.